

Helga Flatlandová
**Když můžeš, zůstaň.
Když musíš, odjed'**

Větrné mlýny

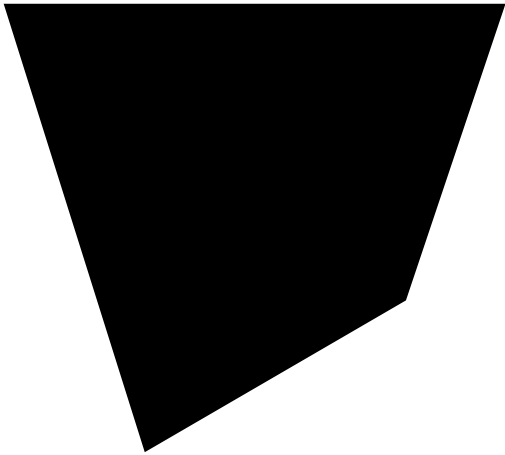

Helga Flatlandová je řazena mezi nejvýraznější norské spisovatelky současnosti. Narodila se 16. září 1984 ve vesnici Flatdal v kraji Telemark, žije v Oslu, pracuje v reklamě. Debutovala ve svých šestadvaceti letech románem *Když můžeš, zůstaň. Když musíš, odjeď*. Díky prvotině, která je zároveň prvním dílem úspěšné trilogie, patří v Norsku mezi spisovatelské hvězdy první velikosti. Kritika nešetří chválou a uvádí v souvislosti s jejími romány výraz „nová vážnost“. Čtenáři oceňují autorčin výrazný styl a způsob, jakým zachycuje psychologii svých postav.

Větrné mlýny

Helga Flatlandová
Když můžeš, zůstaň.
Když musíš, odjed'

Helga Flatlandová
Když můžeš, zůstaň.
Když musíš, odjeď.

Co-funded by the
Creative Europe Programme
of the European Union

Tato publikace byla realizována za finanční podpory Evropské unie.
Za obsah publikace (sdělení) odpovídá výlučně autor a Evropská komise
neodpovídá za použití informací, jež jsou jejich obsahem.

Tento překlad vychází díky podpoře norské nadace NORLA.

**This translation has been published
with the financial support of the foundation NORLA.**

© 2010, H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard) AS

© Helga Flatlandová, 2015

Translation, epilogue © Miluše Juříčková

Cover photo © David Konečný, 2015

© Větrné mlýny, 2015

ISBN 978-80-7443-114-2 (papírová kniha)

ISBN 978-80-7443-168-5 (eBook)

Překlad Miluše Juříčková

Tarjei

Necítí nohy. Nevidí vůbec nic. Nic neslyší. Nevěří, že zemře, pořád cítí, jak mu buší tep. Kdyby tak byl doušek vody, žízeň se mu zařezává do hrdla, žaludek se mu svírá nedostatkem tekutiny. Nevybavuje si, co je pro takové případy učili. Má ležet bez hnutí? Má se hýbat? Má volat o pomoc? Snaží se otevřít ústa, nejde to. Neznatelně pohne jazykem, po krku se mu řine něco horkého. Na zátylku cítí mokro, i na spáncích. Così mu proudí z očí. Musí ze sebe strhat oblečení, je strašné vedro. Nemůže se hnout. To strašlivé horko.

Je strašné horko.

Svatodušní svátky roku 1996, nejteplejší den v Norsku od začátku meteorologického měření. Připadá mi, že ten den a večer jsem pak prožíval znovu a znovu — co mi paměť sahá až dosud. Pořád je mi dvanáct a je mi vedro. Julie leží dva a půl metru ode mne v podkrovním pokoji, který jsme sdíleli až do mých třinácti a jejích patnácti let. Připadá mi, jako by toho dne jaksí začal můj život, právě ten večer.

Ingrid to mámě sdělila už odpoledne, přes plot, to když se máma marně snažila přimět rostliny, aby nasákly vodou. Nakoupila totiž speciální typ zvlášť výživné zeminy pro kytky, ale v tom vedru se substrát proměnil v nepropustnou hmotu, takže všechna voda stekla po povrchu. Dnes tedy máme teplotní rekord. Tady u nás. V naší vesnici. Je nejteplejší den, jaký byl v Norsku kdy zaznamenán, a tady u nás je teplota vůbec nejvyšší, říká Ingrid.

Když jdeme ten večer spát, máme na čele mokrý hadr a místo peřiny jen prostěradlo. Oba máme nad sebou

okno dokořán, máma pootvírala dveře po celém domě v marné snaze o průvan.

„Když chceš usnout, musíš zavřít oči, Tarjei,“ říká Julie jako už tolikrát předtím.

„Ale to pak nemůžu usnout,“ odpovídám. Je to pravda. Abych usnul, musím se upřeně dívat na ten malý flíček odpadlého nátěru na stropě, ten se pak ve snech proměňuje v nejrůznější bytosti. Musím se na něj dívat tak dlouho, až už ho nevidím, až spím.

„Všichni zavírají oči, když chtějí spát. Já mám takový pocit, že zíráš na mě,“ říká Julie.

„To není pravda, vždyť na tebe přes pelest ani nevidím.“

„Řekla jsem, že mám takový pocit.“

„Tak se otoč,“ říkám.

„Já musím ležet takhle, abych usnula.“

„No a já musím ležet s otevřenýma očima, abych usnul.“

„To ale není normální, chápeš?“

„Dobrou noc,“ říkám.

„Padlej na hlavu,“ opáčí Julie. Otáčí se ke zdi, myslím, že má na tváři úsměv.

Náš dům, statek mého táty, stojí tak blízko k sousednímu domu, že mohu sledovat Ingrid, jak se shýbá, když něco vytahuje z trouby. Vidím, že mají k večeři rybu, taky to cítím otevřeným oknem. Už prostřela stůl pro

dva, pro sebe a Jona Olava. Sedím u okna a celý náš dům voní květinami. Julie přinesla ty velké bílé květy od hřbitova a naplnila jimi všechny vázy v domě. Ta vůně, to je léto. Ta vůně, to je Julie. Ta vůně, to je náš dům. Léto je ještě pořád horké a mně je pořád ještě dvanact. Nevím, co si mám počít. Julie se zamkla v našem pokoji a nechce nikomu otevřít. Máma je na zahradě, pořád na zahradě, pořád se hrabe v hlíně a doufá, že aspoň žluté měsíčky tohle suché léto přečkají. Táta sedí v obýváku, popíjí pivo z plechovky a má obličej posetý drobnými oděrkami. Každý týden běhá vždycky mimo cestu, takže ho smrkové větve bičují do obličeje. Říkává, že nejlepší na tom všem je vrátit se na cestu a cítit, jak se z něj řine pot a čerstvé ranky svědí a pálí. To prý pak cítí, že žije. Sebepoškozování, komentuje Julie. Táta se zlobí a říká, že kdyby běžela s ním, porozuměla by, jak to myslí. Ale já přece rozumím, jak to myslíš, říká Julie.

„Tarjei,“ volá táta z obýváku, směrem k televizi.

„Ano,“ říkám a dál se dívám, jak Ingrid a Jon Olav večeří.

„Tarjei, pojď sem,“ říká táta.

Jdu do obýváku. Stěny obložené borovým dřevem, zežloutlým kouřem z tátovy dýmky a máminých cigaret.

„Co je?“ říkám.

„Máš na zítra nějaké plány?“ Usmívá se, ale není to otázka. Nemám žádné plány a žádnou odpověď.

„Pojedeme spolu zítra na pole? Můžeš řídit, jestli chceš.“

Má na mysli traktor. Vždycky, když jsem s tátou, připadám si strašně malý. Táta se stará o pole a o býky. Sklízí úrodu a krmí dobytek. A jednoho dne pak přijede auto, příliš malé, aby se do něj vešli ti obrovští býci, když se strkají a řvou, protože vědí, že budou střeleni do hlavy a zabiti a snědeni.

„OK,“ říkám. Nepřišel jsem na žádnou omluvu. A nemám ani svědomí, abych se vylouval. Ale děsím se, že se mi ten obrovský traktor vymkne z rukou, je tak silný a hrozný, až mám někdy pocit, že má svou vlastní vůli a může mě odvézt, kam sám chce.

Julie a já jsme v naší vesnici jediní, kdo nemluví dialektem. Vyzkoušel jsem si ho — a šlo mi to, ale slova zněla z mých úst zvláště, nepřirozeně. Na školním výletě loni na podzim do Osla jsme byli v muzeu. Rozdělili nás do dvojic. Průvodkyně, která šla se mnou a s Kristianem, se ho nakonec zeptala, odkud pochází. Když jí Kristian odpověděl, řekla: Tak to ti ukážu něco zajímavého. Došli jsme do poslední místnosti a ona nám ukázala velké plátno, na němž byly hory, údolí a jezero. Byl to obraz našeho kraje. „Podívej, poznáš, odkud to je?“ „Ano,“ odpověděli jsme oba zároveň. Ale ona se dívala na Kristiana, ne na mě. Pak mu dala pohlednici se stejným motivem. Zbytek dne jsem také mluvil dialektem,

kdyby nás zaslechl někdo cizí. Ale nikdo se mě nezeptal, odkud pocházím.

Podzimní déšť — řeka roste do všech stran, žene se přes celé údolí a devastuje Johanovu vodní pumpu. V roce mého narození, tedy 1984, zahynul při podzimních povodních jeden místní sedlák, když chtěl odmontovat vodovodní rouru, která přiváděla na jeho pozemek vodu. Je to vlastně divné, protože i když se řeka rozvodní, není hluboká víc než metr. Možná dostal z té ledové vody infarkt nebo mrtvici. Julie tvrdí, že odešel ze života dobrovolně. A dodává, že každý podzim vidí, jak ho kalná voda nese kolem. Prý se na ni dívá a z očí mu teče černá krev. Tak vypadá smutek, říká Julie.

Škola už zase začala a my tři — Julie, Kristian a já — jdeme podél řeky ze školy domů. A mluvíme o utopenci. Nahoře na hlavní silnici burácí nákladáky. Směřují k některému z přístavů na mořském pobřeží. Táta je doma a právě přezouvá z letních pneumatik na zimní.

„Pojď sem, Tarjei,“ říká a Julie hned odchází do domu.

„Teď si můžeš zkusit utáhnout šrouby,“ říká.

„Cože?“ opáčím.

„Nasadil jsem pneumatiky, ale ještě jsem neutáhl šrouby. Ty máš takovou sílu — mohl bys mi je pořádně utáhnout?“ Usmívá se, míří si to ke stodole a dlouhými kroky stoupá po nájezdu, který je úplně pokrytý blátem. Jsem až do poslední nitky promočený, protože máma

mi ráno neřekla, abych si vzal pláštěnku, a tak jsem schválně vyšel do deště v tenké bundě a teniskách.

Utahuji šrouby, snažím se ze všech sil, až mi zápěstí zbělá a tváře zrudnou. Pokud je pořádně neutáhnu, máma nebo táta se můžou zabít, honí se mi hlavou a zabírám klíčem tak tvrdě, až mě ruka brní až k rameni.

Večer pod peřinou neslyšně šeptám slova modlitby. Po první hodině náboženství, kterou jsme měli před rokem, jsem se stal křesťanem. Nebo bych měl spíš říct, že jsem uvěřil, že se vyplatí každý večer se pomodlit. A prosím za všechny, aby se měli dobře, vyslovuji všechna jména. Zabere to nějaký čas, vyjmenovat všechny, které mám rád, nesmím nikoho vynechat, bylo by strašné, kdyby někdo příští den umřel. Ale po roce se dá tato modlitbička s drobnými úpravami stihnout za necelou minutu.

„Milý Bože, který jsi na nebesích. Ať se dobře vede všem, které mám rád. Prosím, opatruj mámu, tátu, Julii, babičku, dědu, ať trvá ještě dlouho, než umřou. Opatruj všechny mé strýce a tety, všechny bratrance a sestřenice a všechny mé kamarády. Dávej pozor na všechny náš dobytek a ostatní zvířata, obzvláště Čerta, dej mu dlouhý život. Moc prosím, ať se táta s mámou usmíří a ať se nerozvedou. A nedopusť válku, svrhnutí atomové bomby ani jiné katastrofy.

Otčenášjenžjsinanebesíchposvětsejménotvépříjď-
královstvítvébud'vůletvájakovnebitakinazemichlébná-

švezdejšídejnám dnesa odpustnám naševiny jako imyod-
pouštímenašimviníků mane uveďnás v pokušení ale zbav-
nás odevše hzléhoneboť tvé jkrálovství imocislávana-
věky amen.“

Ale tohoto večera, co jsem utahoval šrouby, poveče-
řel, projel se na kole s Čertem v hustém dešti a dočetl
Pána much už potřetí, modlím se i za to, aby šrouby kol
nepovolily, abych nebyl zkoušený ze zeměpisu, aby táta
zítra nechtěl, abych mu pomohl nahnat býky do nákla-
ďáku na jatka. Pak si to rozmyslím a modlím se, aby se
nákladák naboural už v zatáčce nad samoobsluhou, aby
byl vážně poškozen a nemohl se k nám vůbec dostat.

Ale druhý den se auto z jatek objeví na minutu přesně
ve tři a táta už zespu volá, že si musím pospíšet, jestli
to celé nechci zmeškat. Ano, chci to celé zmeškat, ale
v tátově hlase není ani trochu otázka. Navlékám si gu-
máky a montérky, cítím z nich chlív a dobytek. Když
jdu přes dvůr a vidím nákladák couvat ke chlívu, nahr-
nou se mi do očí slzy a sevře se mi žaludek. Slyším, jak
největší dobytčata dupou a odfrkují na plošině. Řidič
seskakuje a vesele zdraví tátu. Ty máš vždycky takový
klidný dobytek, říká pokaždé. Říká to i dneska, táta se
pýšně usmívá a položí mi ruku na rameno.

„Tady Tarjei to se zvířaty umí. Když se objeví on, jsou
býci v klidu,“ říká.

„No to je hrozně důležité, umět zacházet se zvířaty. Po-
znat jejich náladu. Přečtou si tě líp než člověk. Cítí, když

máš strach, a začnou se pak taky bát.“ Řidič se na mě směje a já se v duchu ptám, jestli on cítí, jaký mám strach.

Pak jde s tátou otevřít vrata. Býci mají divoké oči a těžce dýchají, když se ke mně blíží. Dívám se radši jinam a zahlédnu Kristiana, jak sbíhá po šterkové cestě. Když naháníme, pokaždé se rád zúčastní. V blízkosti těch obrovských zvířat, která jdou na porážku, cítí adrenalin.

„Proč jsi neřekl, že budete dneska odvážet na jatka?“ vyráží bez dechu. Na odpověď nečeká a utíká do stáje za tátou a řidičem. Táta se usmívá a dává mu nějaké instrukce.

Když nákladák vyjíždí ze dvora a zatáčí na hlavní silnici, musím se jako vždycky dívat za ním, dokud mi nezmizí z dohledu.

„Nic si z toho nedělej, Tarjei, takový je život,“ říká táta a štípne mě do zátylku. Málem mi vyhrknou slzy, ale táta už zahýbá k domu.

„Zakopeme si?“ ptá se Kristian s míčem v ruce.

„Nemůžu, musím dnes ještě k babičce a k dědovi.“

„Babička čekala a čekala. A když do dvora vjelo auto, tušila, že jsem to nepřijel já. Už dopředu cítila, že přicházejí špatné zprávy. A opravdu. Věděla, že to budou špatné zprávy, a tak se zavřela ve stodole a nechtěla otevřít těm, co bouchali na dveře,“ říká dědeček.

Vyprávěl ten příběh už mnohokrát, a pokaždé je dramatičtější a dramatičtější a babička čeká víc a víc a tuší

jasněji a jasněji, že zpráva bude špatná. Ta špatná zpráva znamenala, že dědeček byl zabit v zajateckém táboře v Lillehammeru. Přišli s ní dva dědovi nejlepší kamarádi. Když zaklepli na dveře, drželi čepice v rukou. Babička se schovala ve stodole a vykukovala ze seníku, když zprávu vyřizovali její tchýni. A pak se ukázalo, že přece jen mrtvý nebyl. Byl to dědův bratr, koho zabili. Dva týdny babička proplakala, pak se ti muži objevili podruhé a oznámili, že to bylo nedorozumění. Byla tak zmatená, že je oba s křikem a velkou vařečkou v ruce hnala z domu. Dnes se musí smát, když si vzpomene, jak byli oba zaskočení a rychle utíkali dolů k cestě. Ale dlouho se nesměje. Bylo to asi to nejhorší, co v životě zažila. A dědeček ještě nikdy nevyprávěl o těch dnech na začátku války, kdy bojoval za Norsko a padl do zajetí. Trochu se děším toho dne, kdy se rozhodne mi o tom povědět celou pravdu. Vůbec mám o dědečka strach, protože toho v sobě nosí tolik, jak říká máma. Hodně ho to poznamenalo, říkává táta a má na mysli ony dny, kdy dědeček nedokáže vstát z postele, nechce jíst, nemůže nic dělat a nedostane ze sebe ani slovo. Táta je na dědečka pyšný. Celá vesnice je něj pyšná. Všichni vědí, kolik toho zažil, kolik toho udělal pro vlast.

Sedí ve své malé kuchyňce. Dědeček se dnes cítí dobře. Jsou po večeři a babička upekla muffiny, protože věděla, že přijdu. Mají mě rádi, mají ze mne radost. Říkají, že

jsem dobrý kluk. A dítě štěstěny. Dostal jsem v životě tolik dobrého. A ještě mě toho tolik čeká.

„Pokud nezačneš kouřit,“ říká babička.

„Kouřit nesmíš, Tarjei,“ přidává se dědeček.

„Ne ne, to já nikdy,“ říkám já.

Kristian a Bjørn si párkrát tajně zapálili za balvanem ve stráni nad vesnicí. Bjørn sebral svému otci trochu tabáku do dýmky a Kristian v samoobsluze ukradl cigaretové papírky a ústní sprej. Já jsem to ani nezkusil, protože jsem nevěděl, co bych řekl rodičům, kdyby mě přistihli. Bylo by to hloupé, ponižující.

Babička se scvrkla o několik velikostí, je teď menší než já a hubenější než máma. Svetry na ní plandají, a vždycky když ji obejmu, když přijdu nebo když odcházím, mám pocit, že než sevřu její sehnutá záda, musím z mezer mezi vrstvami jejího oblečení vytlačit spoustu vzduchu. Je to něco jako upouštění vzduchu z balónu. Ale chutná jí a vždycky říká, že se jí jídlo ukládá do pravé nohy. To se děda rozesměje. Dneska to také řekla, když snědla tři velké muffiny.

„Teď mám pravou nohu tak nacpanou, že si musím jít na chvílku lehnout.“ Děda se směje, já se směju. Babička si jde lehnout na pohovku a děda začíná s umýváním nádobí. Zapne rádio a píská si k písničce od Guns N' Roses — jenže úplně jinou melodii. Sedím v té jejich vyhráté kuchyni a zažívám jakési zvláštní bezpečí. Pak si vzpomenu na úkol do angličtiny a ohlédnu se po ho-

dinách, pod kterými visí velká svatební fotka mámy a táty. Táta má vousy a proužkované sako, máma červené šaty a velké břicho. Neusmívají se do kamery, ale jeden na druhého. Jsou vyfoceni na kopci za Kristianovým domem a za nimi se rýsuje celá naše obec.

„Já už skoro musím domů,“ říkám.

„Skoro?“ říká děda a směje se.

„Musím domů. Úkol do angličtiny.“

„*Do you speak English.*“

„*A little bit.*“

Jdu k babičce, která podřimuje na pohovce, a obejmou ji.

V naší třídě je pět kluků. Magnus, Kristian, Bjørn, Trygve a já. Pětka, to není dobré číslo, říkává učitelka. Na učitelských poradách a třídních schůzkách se o nás vedou nekonečné diskuse. Jeden z nás je vždycky nejhorší. Obvykle Trygve. Kristian říkává, že má asi nějakou vadu na mozku, kterou ještě neobjevili, protože mluví tak šišlavě a má v puse tolik slin, že když mluví, někdy i slintá. Vždycky když Kristian zmíní mozkovou vadu, jsme na Trygveho obzvlášť hodní. Smí s námi hrát fotbal, smí stát v brance, i když nikdy nic nechytí. Je to lepší, než když nedáme žádný gól, říká Kristian.

Všichni ve třídě chodí na brigády, aby se zachránila existence školy v naší obci. Jsme posledním rokem na prvním stupni a nikdo z nás nemá chuť dojíždět

dvacet kilometrů a chodit do nové třídy s lidmi, které vůbec nezná. A Trygve také ne. Jeho otec, který je advokát, rozjel podpisovou akci a slíbil, že škole daruje spoustu peněz, jen aby nebyla zrušena. Jen já bych rád chodil do nové třídy, seděl v autobuse co nejdéle, dvacet kilometrů a víc. Ale spolu s ostatními ukládám našetřené peníze do kasičky a požádal jsem rodiče, aby podepsali petici Trygveho otce. Chodili jsme spolu do třídy pět a půl roku a předtím ještě do školky. Znáám kluky do morku kostí, myslím. Zajímalo by mě, jestli si někdo z nich myslí, že zná do morku kostí mne. Jak se na mě dívají ti, kteří jsou tak dlouho součástí mého života? Jednou jsem se zeptal Magnuse, co si o mně myslí. Magnus je z nás nejdospělejší, je předsedou žákovské samosprávy a vyjadřuje se stejně dobře anglicky jako norský. Dívá se jen na Discovery a Animal Planet a zajímá se o vědomostní soutěže. V hodině norštiny jednou navrhl, aby každý napsal tři věty o ostatních spolužácích. Učitelce se nápad líbil. Ale anonymně, řekl Magnus. Ne, řekla učitelka, musíte se naučit stát za svým názorem. Když jsme jí to odevzdali, zkopírovala poznámky o každém žákovi a udělala z toho malý sešitek. O mně tam toho moc nebylo.

„Tarjei, 11 let, výborný ve fotbale, mluví potichu/nezřetelně, je milý, férový kamarád, umí to se zvířaty/má rád svého psa, jeho dědeček je válečný veterán, ve většině předmětů má dobré známky.“ Poslední bod připsala

učitelka, asi aby to bylo delší. A Trygve mi pak pošeptal, že několik jeho bodů o mně se ocitlo i na Bjørnově seznamu.

Před Vánoce mi začal Bjørn mluvit o konfirmaci. Jako dárek by si přál moped, je úplně zblázněný do všeho, co má motor. A o konfirmaci v kostele nestojí. Magnus příkyvuje, ano, on také ne. Už se nedokáže ztotožnit s křesťanským dědictvím. Já si hned vzpomenu na babičku a dědu, takové řešení si pro sebe vůbec nedokážu představit. Vždyť babička se na mou konfirmaci těší od té doby, co jsem začal chodit do školy. Konfirmace je v tatínkově rodině důležitá, předěl mezi dítětem a dospělým, chlapcem a mužem. Julie měla konfirmaci letos na jaře, dostala od babičky tradiční vyšívání a dědeček měl proslov o tom, že i když je nejstarší dcerou a dědičkou na statku, musí jít za svými sny. Však máte ještě jednoho dědice, řekl a všichni se rozesmáli. Máma také řekla pár slov a Julie se málem rozplakala. Od toho dne vznikl mezi ní a mámou jakýsi nový vztah, říká Julie. Máma je najednou veselejší a líp si rozumějí. A v zimě plánují společnou dovolenou. Dámskou jízdou, říká máma a pomrkává na Julii.

První, kdo měl v naší vesnici jen občanskou konfirmaci, byl Snorre. Je o dva roky starší než my a chodí v dlouhém černém kabátě a vysokých botách. Dostal mnohem méně peněz než ostatní spolužáci a na jejich